Boerderijen te Dilgt

Excursie naar de Vossenplaats op 12 en 13 september

Pieter en Lammina Takens voor het ‘circusterrein’ in 1998 en Pieter Takens tijdens de Open Monumentendasg 2024

De periode rond 1335

Vermeldingen over de vroege situatie in Dilgt vinden we in het artikel *Van 'niemandsland' tot Meerschap – Duizend jaar waterstaat in Haren bewesten de Hondsrug* van Kees Kuiken (gepubliceerd in Tijdschrift Waterstaatsgeschiedenis 2020 nr. 2). In 1323 woonde in Dilgt een zekere Roelof van Dilgt, wiens dochter in 1337 non was in het klooster Yesse. Roelof stond ook wel bekend als Roelof Hondeberg. Een andere persoon in die tijd was Egbert Eilinge, waarschijnlijk een broer van Roelof. Kuiken noemt deze Egbert Eilinge de stamvader van de adellijke familie Hondeberg te Dilgt. Roelof en zijn broer verkochten in 1337 twee boerderijen aan de abdis van klooster Yesse. Deze boerderijen stonden bekend als de Hondebergserf en het Eilingegoed.

We kunnen er dus vanuit gaan dat het klooster Yesse vanaf 1337 omvangrijke bezittingen had te Dilgt. Egbert Eilinge had volgens Kuiken ook aanspraken op gronden ten westen van de Drentse A (Hoornschediep). Van bemoeienis van Yesse met gronden over de A na 1337 is echter niets bekend. Wellicht heeft Yesse in dit gebied de ruimte gegund (of moeten laten) aan het klooster Den Hoorn, een buiten-vestiging van het klooster Mariënkamp (Maria in Campis) in Assen. De belangen van Yesse lagen ook veel meer aan de oostkant van de Hondsrug met de vaarverbindingen via de Hunze naar de turfwinning in Kropswolde, Kalkwijk en Lula.

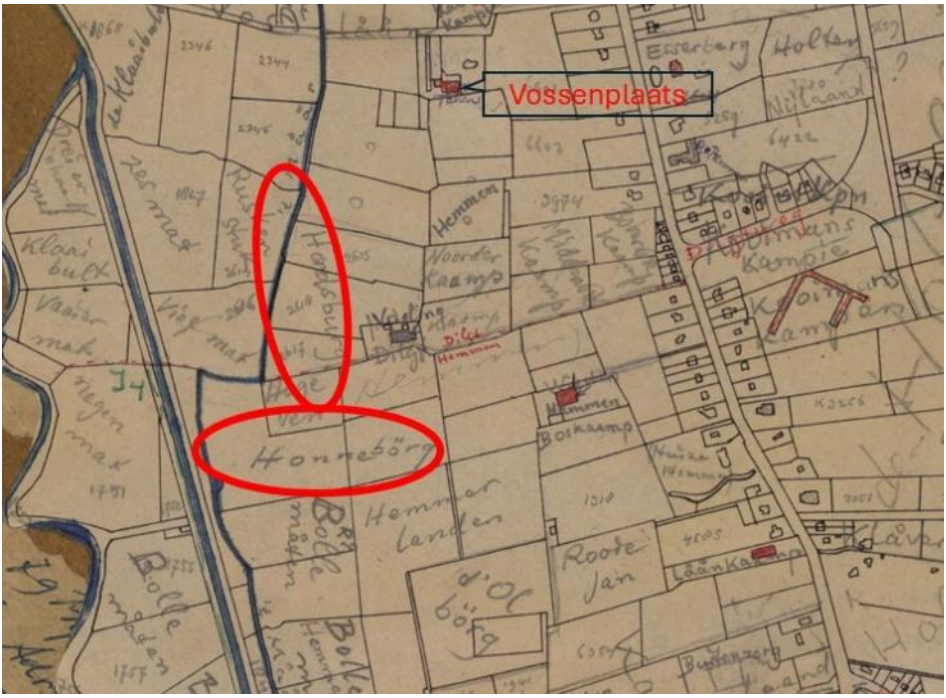
Opvallend is dat op de toponiemenkaart van Wieringa nabij de boerderij Rijksstraatweg 37 (Vrieling) nog percelen worden vermeld met namen die te herleiden zijn tot de familie Hondeberg (zie de afbeelding).

De periode 1337 tot 1594

In de periode tussen 1337 en 1594 is over de boerderijen in Dilgt (nog) niets bekend. De boerderijen zullen als pachtboerderijen deel hebben uitgemaakt van het bezit van klooster Yesse. De pacht zal zijn betaald in natura. Het klooster had elders meer pachtboerderijen. Het corpusland (het land dat door het klooster voor eigen risico werd geëxploiteerd) lag op de oostflank van de Hondsrug tot aan de Hunze.

De periode 1594 tot 1732

Vanaf de reductie van Groningen (1594) kwamen de kloostergoederen in bezit van de provincie (en wat later deels van de stad Groningen). In de boek-

houding van de provincie komen we nu fragmentarisch vermeldingen tegen over de boerderijen te Dilgt. Het gaat dan om het betalen van een zogenaamd geschenk (meestal een jaar extra huur) door de pachter (meijer) bij de overdracht van de boerderij en om het al dan niet betalen van achterstallige huur. Het lijkt er op, dat er enige tijd vier boerderijen van het klooster Yesse in Dilgt hebben gestaan. Door samenvoeging waren hier in 1732 nog drie van over.

De periode 1732 tot 1830

In 1732 maakte Henricus Teijsinga in opdracht van de provinciale rentmeester Thomas van Seeratt kaarten van de provincielanden. Een van de kaarten die hij maakte betreft de eigendommen van de provincie in Dilgt. Vanaf dat moment is er duidelijkheid over de situatie. Er stonden in Dilgt toen drie zogenaamde provincieplaatsen (huidige adressen: Rijksstraatweg 7, 9 en 37). Mogelijk stond er toen ook al een vierde boerderij (Rijksstraatweg 5), maar deze was particulier eigendom. We spitsen deze uitleg nu toe op de boerderij Rijksstraatweg 9, de Vossenplaats (hierna te noemen: RW9). Voor de beide andere boerderijen wordt verwezen naar het algemene informatieboekje Open Monumentendag 2026.

De Vossenplaats vanaf 1732

In 1732 worden Roelf Baving en zijn vrouw Harmtien Alberts vermeld als pachters op RW9. Zij waren dat waarschijnlijk al vanaf 1725. Een deel van de lagergelegen landerijen richting Helpman werd door Roef en Harmtien gepacht samen met de gebruikers van RW7.

In 1746 waren door een ernstige ziekte onder het rundvee veel meijers niet in staat om de huur te voldoen. De heren gecommitteerden tot de verhuring van provincielanden lieten de meijers de schade nauwkeurig laten opgeven: “wat getal en soorte beesten hadden verloren, hoeveel overgehouden, hoeveel verkogt, wat voor soorte van lant een ieder is gebruikende en hoeveel bouwte hebben gehad, mitsgaders in wat staat die meijers gestelt waren, alle welke attestatien met attentie geexamineert en de meijers daarover persoonlijk verstaan sijnde.” Over Roelf Baving wordt vermeld: “Roelf Baving te Dilgt, gebruikende 81,75 grasen land, doende 's jaars 115 gld 17 stv. 4 c huire, ten agteren drie en het lopende jaar. Is deselve om sijn geledene schade een jaar huire geremitteert mids primo maij 1746 een half jaar betalende bij verlies der gratie.”

In 1761 werd de boedel van Roelf Baving beschreven. Roelf is dan zelf al tien jaar dood, maar blijkbaar kwam nu de verdeling van zijn nalatenschap aan de orde. Het volgende vee behoorde tot de inventaris: 3 oude paarden met een hengstveulen, 3 enter paarden, alle merries, 8 koeien, 3 vaarsen twenters, 1 enter os, 1 enter vaars, 3 hokkelingen, 4 kalveren en 5 biggen.

In februari 1763 verzochten Bastiaan Baving en Margien Hindriks echtelieden, die dan inmiddels RW9 gebruikten voor een jaarhuur van 115 gld, 17 stv en 4 cent, om ook in de administratie als gebruikers te worden vermeld in plaats van Bastiaans vader Roelf Baving. Zij hebben dan al een huurachterstand van twee jaar. Ze stelden onvermogend te zijn om voor de overdracht een geschenk te kunnen betalen en verzochten daarom gratis als gebruikers te worden geboekt. De provincie ging akkoord met een half jaar huur als geschenk.

In 1765 verkoocht de provincie de ‘blote’ eigendom van RW9. Die ‘blote’ eigendom kwamt slechts neer op het recht op de jaarlijkse huur en op extra geschenken bij overdracht en soms ook om de zes jaar. Koopster was juffrouw Lamina Vos, weduwe van Lammert ten Oever voor f.4.200,-. Haar kleindochter was de schilderes Albarta ten Oever. Eppo van Koldam schreef over haar

de column *Barbizon Albarta*, terug te lezen op www.oldo.nl. In deze column ook meer in formatie over Lamina.

Op den 24 januari 1781 bieden Bastiaan Baving en zijn vrouw de boerderij RW9 publiek te koop aan. De verkoop vond plaats in de herberg De Wolf aan de straatweg. Kopers waren Roelf Jelkes Vos en Grietje Jans Pathuis. De boerderij bleef in de familie, want Bastiaan Baving was een oom van Grietje. Roelf komt uit Hoogezand (en was geen familie van de genoemde Lamina Vos). Roelf en Grietje braken in 1784 de oude boerderij af en bouwden daarvoor in de plaats een nieuwe boerderij, de huidige Vossenplaats. Het jaartal is te vinden in de gevelstenen links en rechts onderaan naast de grote schuurdeur.

Roelf Jelkes Vos overleed in 1810, Grietje Pathuis in 1820. Na haar overlijden werd de boerderij publiek verkocht in de herberg De Jagtwagen te Haren (later bekend als Hotel Horst). De omschrijving luidde:
1. Eene groote, fraaije en hecht sterk betimmerde boerenbehuizing en vriesche schuur met de vaste beklemming van plus minus 81 1/2 grazen land, doende des jaars, op midwinter, tot huur 135 gulden, 3 stuivers en 6 centen.
2. De vaste beklemming van plus minus veertig grazen land, gelegen tusschen Dilgt en Helpman, ten westen van de Heereweg, doende des jaars op St Mi-

chiel tot huur f. 90,-.
3. De vaste beklemming van plus minus twaalf grazen land, gelegen buiten de Boteringepoort dezer stad, ten oosten de Paddepoelsterweg, doende des jaars, op Gregorie, tot huur f. 70,-.
4. Nog enige hooilanden in Haren.
De totale waarde van de nalatenschap van Grietje bedroeg f.21.832,80. De Vossenplaats was getaxeerd op f.10.000,-. De blote eigendom van de boerderij berustte topen bij Aaltijn ten Oever. Zij is een dochter van de genoemde Lamina Vos en weduwe van Johannes Meijer, die van 1757 tot zijn overlijden in 1806 predikant te Haren was.

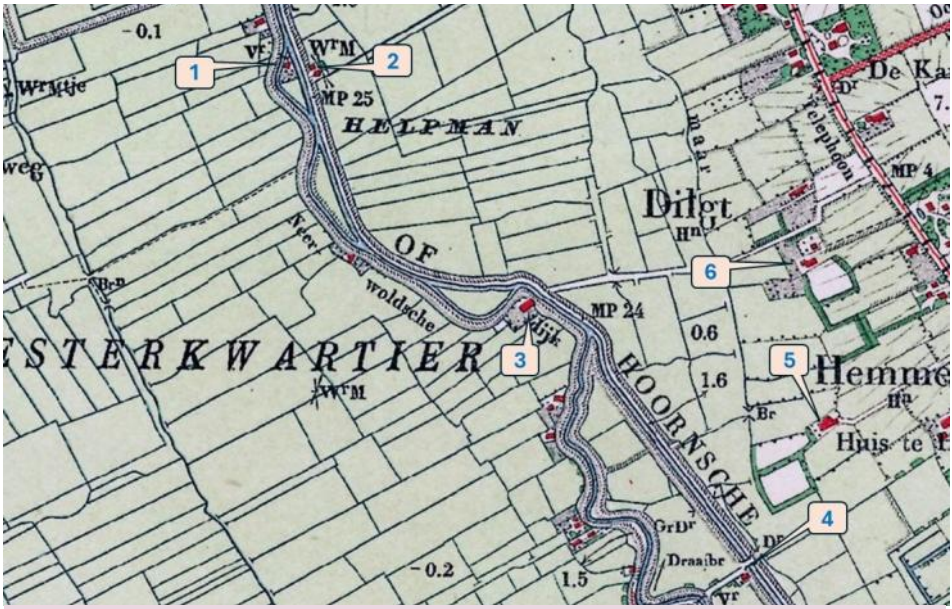
Koper van de boerderij in 1820 was zoon Roelf Vos. In oktober 1753 vroeg Roelf toestemming om bij de boerderij een cichoreifabriek op te richten. Of het daar werkelijk van gekomen is, is onduidelijk.

Roelf Vos werd op RW9 opgevolgd door zijn zoon Jacob Vos. Als deze in 1878 overlijdt komt een einde aan de Vossen op de Vossenplaats. Zijn huwelijk met Jochemmina Beenes uit Lula was kinderloos gebleven. Zijn weduwe vertrok naar haar geboorteplaats en de boerderij RW9 werd verhuurd. Als huurders worden in de jaren na 1878 vermeld: Antonie Hendriks van Hemmen, Sijbold Tonkens, Luitje Mulder en diens zoon Jan Mulder. In 1919 werd Pieter Takens de huurder. De boerderij (= de eigendom van de opstal plus de beklemming van de landerijen) is dan inmiddels verkocht aan de graanhandelaar Sjoerd Heslinga in Groningen en de blote eigendom is in handen gekomen van de familie Geertsema op Huize Esserberg.

De familie Takens ruim 100 jaar op de Vossenplaats
Pieter Takens was in 1916 gehuwd met Geertruida Kapma. Uit dit huwelijk werden vier kinderen geboren. Folkert, de oudste zoon, trouwde in 1941 met Annechien Scholtens afkomstig van de Middelhorst en ging toen op de boerderij Lutsborgsweg 68 wonen. Hij huurde deze boerderij van een kleindochter van Theodorus Niemeijer (van de tabak). In 1953 ruilde Folkert met zijn vader en kwam hij met zijn gezin op RW9 te wonen. Folkerts zoon Pieter trouwde in 1966 met Lammina Eldina Brink afkomstig van de Hoornsedijk 3. Ook hij kwam met zijn gezin op RW9 wonen. Vader Folkert vertrok in 1982 naar de Holten 37.
En de rest van dit verhaal is geen geschiedenis meer maar de actualiteit en dat verhaal laten we graag over aan Pieter Takens zelf.

De boerderijen te Dilgt en het Noord-Willemskanaal

In de jaren na 1860 werd het Noord-Willemskanaal aangelegd. Daartoe werd ten westen van Haren het bestaande Hoornschediep verbreed en uitgediept. Op een aantal plaatsen werden bochten afgesneden. Op het onderstaande kaartje is dit goed te zien

1 = woning op eiland; 2 = Helpermolen; 3 = Hoornsedijk 3, geboortehuis Lammina Takens-Brink; 4 = Rollematen met brug (nu 'padvinderseiland'); 5 = boerderij Rijksstraatweg 37; 6= boerderij Rijksstraatweg 9, de Vossenplaats.

De grootste afsnijding vond plaats bij 4 op de kaart. Hier kwamen percelen van de boerderij RW37 en van boerderijen te Hemmen aan de andere zijde van het kanaal te liggen. Als compensatie werd bij de Rollermaten een brug aangelegd en een bijbehorende won ing gebouwd. Deze brug was alleen voor landbouwverkeer vanaf Dilgt en Hemmen en er was geen verbinding met de landerijen ten westen van het (oude) Hoornschediep. Na de verbreding van het kanaal eind jaren '60 is de situatie precies andersom: de brug is weg en in het oude Hoornschediep ligt een dam. Van de landerijen behorende bij de Vossenplaats werd een klein gedeelte afgesneden bij 1 op de kaart en ontstond een eilandje. In 1874 bouwde Gerardus Dijkman hier een woning.

Schilderij van Johan Dijkstra met links de Helpermolen op de oorspronkelijke plaats (na afbraak wegens de aanleg van de A28 staat de molen nu aan het Paterswoldsemeer) en rechts de door Gerardus Dijkman gebouwde woning op het eilandje in het Hoornschediep op een perceel dat tot 1860 behoorde bij de Vossenplaats.

Oorspronkelijk hadden de landerijen op de westflank van de Hondsrug een afwatering via het Maar. Deze waterloop begon bij de Boerlaan in Harenermolen (de grens tussen de marke Haren en de marke Glimmen) en liep vandaar langs Haren, Hemmen, Dilgt en Helpman om via een zijl uit te monden in de het Hoornschediep bij Groningen. Zo'n zijl opende zich bij eb en sloot bij vloed. Na de aanleg van het Helperdiepje eind 18e eeuw stroomde het Maar hierin uit. De waterstand in het Hoornschediep (en het Noord-Willemskanaal) werd later kunstmatig hoog gehouden. Bovendien klonk de veenbodem in Dilgt en Hemmen steeds verder in. Ontwatering van de landerijen werd nu slechts mogelijk met behulp van windmolens. Die kwamen er bij Helpman en Haren. (de bijbehorende woning staat nog aan de Nesciolaan).